

АНКА ЖУГИЋ

УГРОЖЕНОСТ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НА ПОДРУЧЈУ ЖАБЉАКА И ЊИХОВА ЗАШТИТА

Подаци о врсти, броју и стању споменика културе на подручју општине Жабљак нијесу до сада сређени. Из тог разлога сматрала сам корисним да у овом саопштењу прикажем мени доступне податке о споменичком фонду поменутог простора, а у циљу израде програма даљег проучавања, истраживања и његове заштите.

Навршава се 200 година од рођења Вука Ст. Караџића и 60 година од смрти Јована Цвијића, чији су преци поријеклом из дурмиторског краја, којим поводом имамо обавезу, да на темељу њихових дјела и дјела других научника развијамо стваралачки покрет за стално истраживање и проучавање споменика наше духовне и материјалне културе.

Недостатак материјалних средстава јесте ограничавајући фактор за реализацију великих захвата на том плану, али је много већи недостатак сталне акције и укупног знања сваке средине да чува и његује своју културну баштину.

На подручју општине Жабљак, чија је површина 445 км², са 5235 становника, налазимо трагове материјалне културе из најстаријих времена. То свједочи о живљењу, боље речено о протицању живота и на овим просторима још из времена зденске културе па све до данас.

Посљедње насељавање дурмиторског краја започиње средином XVII вијека (према подацима Светозара Томића), а највећи дио Језерске висоравни насељен је средином XIX вијека. Насеље Жабљак започело је да се формира 1871. године. Жабљак је био сједиште Језеро-шаранске капетаније и имао је цркву, основну школу, пошту и пограничног комесара. Између два свјетска рата била су два општинска центра (Жабљак и Крш), а после II свјетског рата подручје садашње жабљачке и шаранске општине би-

ло је у оквиру Шавничког среза са сједиштем у Шавнику. (Шавник је уједно био и центар за Пиву).

Према сачуваним подацима, најстарији споменици културе на подручју општине Жабљак откривени су у Кањону ријеке Таре.

1. На локалитету Јуларица (изнад Лука) и у селу Тепцима (код цркве) налазе се Илирске надгробне плоче ТУМУЛИ (могиле, гомиле). Има их свуда на овом подручју. Претпоставља се да потичу из бронзаног или гвозденог доба, или пак, са почетка нове ере.

2. У Левер Тари, на локалитету Преслица, налази се Митрино светилиште (култ свјетлости - симбол добра), из II и III вијека наше ере. У природно засјенченом јужном крају стијене, зване Шиљак, уклесана је полукружна ниша (30-40 цм) на чијој десној страни је урезан натпис, уоквирен жљебовима уоблику Аре (жртвеника).

Средовјековних споменика културе на подручју општине Жабљак има више. Налазимо податке о Момчиловом граду на Пирлитуру, о некрополама у Новаковићима и Барама Жугића и о више средњовјековних манастира у долини Таре.

1. Средњовјековно утврђење Пирлитор (скоро да трагова од те тврђаве и нема), налази се на 1.450 м, удаљен од Жабљака 14 км. Претпоставља се да потиче из XIV вијека. Настао је поред караванског пута од приморја према Пљевљима. У њему је, према легенди, живио Војвода Момчило, познат по пјесми *Женидба краља Вукашина*.

2. *Некрополе*. На подручју општине Жабљак налазе се двије некрополе, (у народу познате под називом „грчка гробља“). Оне обилују великим бројем стећака, укупно 337, од којих је украшено 47. Према томе украшен је скоро сваки седми, али треба узети у обзир и велики број аморфних облика који нијесу украшени.

Новаковићи. Село је удаљено од Жабљака 12 км. Сама некропола се налази на благом узвишењу у близини Рибљег језера, изнад цесте на 1420 м. На картама је учртана као „грчко гробље“. Некропола је прилично запуштена. Има доста оштећених, нагнутих и преваљених примерака. Окренути су у правцу запад-исток. Некропола има 61 стећак (9 плоча, 35 сандука, 10 шљеменика и 1 шљеменик са постољем), украшених има 24 (2 плоче, 10 сандука, 2 сандука са постољем и 10 шљеменика).

Најчешћи украсни мотиви су: аркаде, тордиране врпце, фризови, оквири или бордуре од косих паралелица. Више пута се јављају мотиви повијене лозице са спиралицама, односно тролистовима или само вјенчићима. Осим тога, јављају се мотиви обичних и стилизованих крстова, а има их 10 крстова и свастика. Врло је мало мотива розета, полумјесеца и кругова. Јављају се по једанпут мотиви паралелних ребара, штита, представе човјека са мачем и штитом и сцене лова. А оригинална су и два мотива; фриз од лукова са вјенчићима и преплетена повијена лозица са акантусовим листовима.

Баре Жугића. Село је удаљено око 2 км од претходне некрополе, цестом у правцу Његовуће. Некропола се налази поред саме цесте, веома је

запуштена, са доста оштећених и уништених стећака. Скоро сви стећци су нагнути или преваљени на јужну страну. Има их око 206 аморфног облика. Некропола има укупно око 276 међу њима је 10 плоча, 46 сандука, 4 сандука са постољем и 10 шљеменика). Украшена су 23 примјерка (1 плоча, 14 сандука, 2 сандука са постољем и 6 шљеменика). Јављају се мотиви: бордура од косих паралелица, обичне и тордиране врпце, обични и стилизовани крстови, аркаде, повијена лозица са тролистовима, цик-цак линије, врпцом спојена 3 концентрична круга, розете, полумјесец, јабука, лукови и стријеле, мачеви и штит, представа кола, узјахан јелен, лов на јелена и убијена животиња.

3. *Манастири*. Постоје остаци манастира Довоља, у засеоку Пренђана, села на десној обали Таре. Саграђен је у XIII вијеку. Више је пута пустошен и обнављан. У XVIII вијеку у овом манастиру су привремено биле склоњене мошти св. Арсенија, патријарха српског из Пећи, као и бројне рукописне књиге. Манастир је посетио половином прошлог вијека руски путописац Александар Гилфердинг и из рушевина спасао неколико црквених књига.

Манастир св. Ђорђа у Горњој Добриловини (кањон Таре) датира из XVI вијека. Више пута је пустошен у току XVIII и XIX вијека. Био је значајан културни и политички центар. У XIX вијеку у Манастирској или Ђуровој пећини била је јеина школа на широком подручју. Ту је и пећина Шалитрача у којој је прављена шалитра за барут.

У Левер Тари, на заравни Вруљци, на десној обали Таре, налазе се остаци манастира св. Арханђела Михаила. Грађевина потиче из XIV вијека. Манастир је пустошен и паљен више пута у XIX вијеку. Дио црквених књига доспιο је у Лењинградску библиотеку. И њих је однио руски путописац Гилфердинг.

У новије су сврстани споменици настали од средине XIX вијека, најчешће у вези са одређеним историјским догађајима, или пак личностима из наше прошлости за које, по нашем мишљењу, треба да сачувамо не само спомен обиљежја. Овдје смо уврстили и Мост на Тари, који је због своје монументалности и историјских догађаја везаних за њега већ постао споменик и симбол складне везе природе и људских надања.

1. *Цркве*. Значајни културно-историјски споменици из новијег времена су цркве, којих на подручју општине Жабљак има шест.

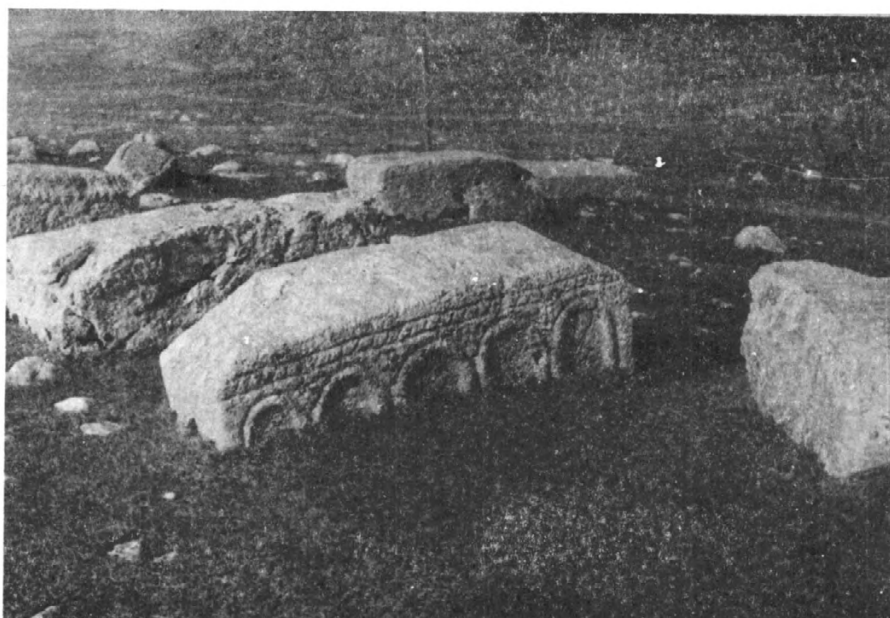
Црква у Жабљаку подигнута је у част побједе над Турцима у Шаранцима 1862 године. Учествовало 8.000 Турака наспрам 500 Језеро-Шаранаца. Погинуло око 3000 Турака, а Језеро-Шаранаца 60. Црква је саграђена 1871. године. Налази се под заштитом државе и представља важан културноисторијски споменик.

Црква у Међужваљу (5 км од Жабљака), саграђена је 1892. г. а недавно је обновљена. У њој се налази неколико вриједних црквених књига, икона и фресака.

Црква у Кршу подигнута је у част побједе над Турцима у бици на Шаранцима 1862. године.

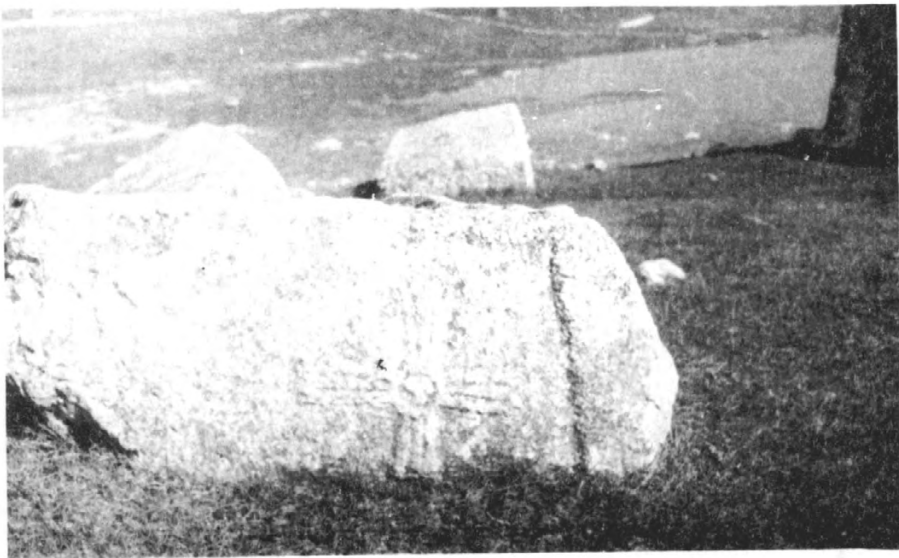
Слика 1. „Грчко гробље“ у Новаковићима

Слика 2: Стећак на „Грчком гробљу“ у Новаковићима

Слика 3: Мотив лова, „Грчко гробље”, у Новаковићима.

Слика 4: Стећак на „Грчком гробљу” у Новаковићима.

Црква у Тепцима сазидаана је 1897. године. Прије ове цркве постојала је дрвена која је у то вријеме била и једина на подручју општине Жабљак. На Радован-Луци налазе се остаци манастира који је грађен у доба Немањића.

У цркви се налазе иконе, фреске и неколико црквених књига. Црква је руинирана, кров прокишњава и пријети опасност да предмети буду оштећени, уништени.

Црква у селу Мала Црна Гора саграђена 1888. године. Идеја за подизање цркве дошла је лично од књаза Николе. Становници из Мале Црне Горе су пуних седам година чували пут да Турци са Недајна, гдје су им биле карауле, не продру до њихова села. Књаз Никола је приликом посјете Жабљаку чуо за тај догађај, окупио сељаке и ослободио их пореза за седам година (колико су задржавали Турке). Од тог новца и личног рада саграђена је црква. У њој се налази 38 икона.

Црква у Новаковићима 12 км од Жабљака, саграђена је 1895. године. Уочи и за вријеме народноослободилачког рата служила је за илегални рад партијске ћелије и као мјесто окушљања напредних снага.

Поред цркава налазе се споменици и спомен-обилежја јунацима и учесницима балканских ратова, из I свјетског рата, као и народним херојима и учесницима НОР-а.

Цркве у Кршу, Међужваљу и Новаковићима су обновљене, мада има још посла на обнови фресака, иконостаса и на конзервирању црквених књига. Акцију на обнови осталих цркава треба што прије отпочети.

2. У спомен на херојску борбу са Турцима 1875. године и смрт војводе Трипка Цаковића и његових другова, изнад извора Љутице, на лијевој страни Таре подигнуто је спомен-обилежје у виду барелјефа. Барелјеф је урађен према гравури објављеној у оно вријеме у европској штампи.

3. Грбови појединих јунака и познатих историјских личности из XIX вијека не чувају се и не одржавају. У првом реду то се односи на гроб Гаврила Шибалића (у Питоминама), познатог предводника и учесника у борбама за ослобођење од Турака почетком XIX вијека, посебно у Карађорђевоу устанку 1804. године, на гроб Мића Глушчевића, чувеног јунака из шаранског боја са Турцима, као и на гроб кнеза Спасоја Шаулића (на Јаворовачи), истакнутог јунака из борби за ослобођење од Турака.

4. Мост на Тари, тај знаменити архитектонски објекат, или како пјеснички рекоше „галеб од бетона“, спаја стјеновите обале кањона Таре на 149 м изнад корита ријеке. Дужина му је 365 м, а ослоњен је на четири расцвјетала стуба и два прибрежна, градећи пет величанствених лукова. Пројектовао га је познати архитекта Мијат С.Тројановић, чије име није убиљежено на овој грађевини. Вриједност овог моста, завршеног 1940. године, није само у његовој љепоти и конструкцији, него и у начину изградње и догађајима везаним за њега у току НОБ-а. Све нас ово обавезује на сталну бригу и одржавање овог значајног споменика, којег је већ почео да нагриза зуб времена.

Сви споменици и спомен-обилежја из НОБ-а везани су за историјске догађаје и личности. Настали су као израз потребе и жеље да се обилежи и трајно сачува сјећање на једно херојско вријеме народа.

У даљем тексту даје се кратак преглед споменичког фонда из овог периода.

1. Својом љепотом и симболиком истиче се споменик палим борцима и жртвама фашистичког терора дурмиторског краја, у центру Жабљака. Саграђен је у облику дурмиторске колибе, онакве у каквој су одрастали синови и кћери Дурмитора, који су бранили слободу цијеном совјих живота. Урезано је у камену 1031 име палих бораца и 1465 жртава фашистичких злодјела са подручја бившег дурмиторског среза (сада општине Жабљак, Шавник и Плужине).

Споменик је дјело београдског вајара Бранка Бона, а рељеф у унутрашњости вајара Радета Станковића. Откривен је 13. јула 1963. године. Под заштитом је држава, а непосредну бригу око очувања воде општине Жабљак, Шавник и Плужине.

2. Спомен-плоча на Црном језеру, гдје је 21. маја 1942. године одржано, под руководством друга Тита, војно-политичко сајетовање и донесена одлука о наступању према западној Босни.

3. Спомен обиљежје на обали Црног језера, у знак сјећања на боравак друга Тита и чланова Врховног штаба (у Титовој пећини), као и на Титову одлуку у другој половини маја 1943. године да се изврши пробој преко Сутјеске.

4. Спомен обиљежје надомак Црног језера, које подсећа на четири Титова боравака у Жабљаку (три ратна и један у слободи), рад Милорада - Мића Благојевића, вајара из Жабљака.

5. Спомен-плоча на хотелу „Дурмитор“, у којем је 1941. и 1942. године била Централна партизанска болница.

6. Спомен-плоча на згради старе основне школе, у знак сјећања на ратни боравак Моше Пијаде - чиче Јанка.

7. Спомен-плоча у селу Ковачка Долина, гдје је почетком јуна 1940. године у кући Зелена Ковачевића, одржана I конференција КПЈ за шавнички срез и изабран Мјесни комитет КПЈ.

8. Спомен-кућа Миће Жугића у Жугића Барама, у којој је, у присуству друга Тита, августа 1940. године одржана Осма покрајинска конференција КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију.

9. Спомен-плоча у Барама Жугића гдје је одржана Осма покрајинска конференција КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију, почетком августа 1940. године у присуству генералног секретара КПЈ друга Тита.

10. Спомен-плоча у Његовући обиљежава формирање Црногорског НОП одреда за операције у Санџаку, односно за напад на Пљевља 27. новембра 1941. године.

11. Родна кућа народног хероја Радоја Дакића - Брка (1911-1946), истакнутог револуционара, организационог секретара ПК КПЈ за Црну Гору, у селу Мала Црна Гора, обновљена у аутентичном изгледу 1978. године.

12. Спомен-плоча на згради школе у селу Мала Црна Гора у којој је 25. новембра 1941. године формиран Партизански батаљон „Бајо Пивљанин“

13. Спомен-плоча у Добром долу, гдје су јуна 1942. г. партизанске јединице, наступајући за Босну, потукле четнике.

14. Спомен-чесма на Црном језеру у знак сјећања на пале борце у НОР-у из села Питомине и Босаче.

15. Спомен-плоча у близини Змињег језера, гдје је погинуо народни херој Јаков Остојић (1878-1942), први предсједник Општинског и среског НОО Жабљак (1941-1942).

16. Спомен-обиљежје инг. Лазару Јауковићу, код Моста на Тари, који је по наређењу Врховног штаба НОВ-е и ПОЈ 6. маја 1942. године срушио мост. Окупатори и домаћи издајници стријељали су га 2. августа 1942. године на том мосту.

17. Спомен-плоча Вељку Баранину, првоборцу из села Питомина, налази се у Сокином долу (стари катун под Дурмитором).

18. На Дурмитору, испод Боботовог кука, јула 1978. године умро је, у извиђачком походу, народни херој Данило Јауковић. На том мјесту подигнуто је спомен-обиљежје које редовно посјећују извиђачи и планинари.

19. Спомен-камен и зелени брежуљак на ивици гробља код цркве у Жабљаку подсјећају на 21 стријељаног партизана, којима пријеки четнички суд потписа најстрожу казну јуна 1942. године.

20. У згради Националног парка „Дурмитор“ чува се спомен-обиљежје великану географске науке Јовану Цвијићу, чије је дјело и овај простор свијету приближио (рад вајара Милорада Благојевића из Жабљака). На подручју општине Жабљак подигнуто је 14 биста народних хероја, револуционара и других личности наше историје: Спомен биста Радоју Дакићу - Брку (једна у касарни ЈНА, једна на платоу у центру града), спомен биста Јакову Остојићу (у центру града), спомен биста Јовану Ћоровићу (ОШ „Душан Обрадовић“), спомен биста Јеврему Грбовићу (ОШ „Душан Обрадовић“), спомен биста Комнену Жугићу (ОШ „Душан Обрадовић“), спомен биста Батрићу Жугићу (ОШ „Душан Обрадовић“), спомен биста Душану Обрадовићу (ОШ „Душан Обрадовић“), спомен биста Данилу Грбовићу, спомен биста Данилу Јауковићу, спомен биста Вуку Кнежевићу (једна на платоу у центру Жабљака, једна у ОШ „Вук Кнежевић“ на Његовући); спомен биста публицисти и револуционару Стојану Церовићу (испод хотела „Дурмитор“), спомен биста Божидару Жугићу, младом поручнику југословенске војске, патриоти и јунаку који је пуцао у свог пуковника и мађарског команданта због њихове срамне издаје, жртвујући живот за домовину, априла 1941. године код Гложана у Војводини (спомен-биста је подигнута на Мосту на Тари).

У Основној школи „Душан Обрадовић“ налазе се и бисте Јосипа Броза Тита и Петра Геровића Његоша. Шест основних и једна средња школа носе имена значајних личности наше револуције и значајних датума из НОБ-а то су: Основна школа „Душан Обрадовић“ у Жабљаку, Подручно одјељење на Малој Црној Гори „Радоје Дакић-Брко“, Подручно одјељење у Вирку „Јеврем Грбовић“, Подручно одјељење у Тепцима „Милан Бадњар“, Основна школа „Вук Кнежевић“ у Његовући, Подручно одјељење „Миливоје Дурковић“ у Врелима, Средњошколски центар „17. Септембар“ у Жабљаку.

Здравствена станица у Жабљаку носи име истакнутог револуционара Војина Ђерковића. Трг у Жабљаку назива се Дурмиторска партизанска република, а четири улице су добиле називе по именима Јакова Остојића, Моше Пијаде, Радоја Дакића и Вука Караџића. Од центра Жабљака до Црног језера улица носи име Титов пут.

На подручју општине Жабљак налази се око 60 споменика и спомен-обиљежја културе. У саопштењу су дати хронолошким редом (најстарији, средњовјековни, новији и споменици НОР-а).

Споменици који су евидентирани, истражени, повјерени су појединим радним организацијама и друштвено-политичким заједницама на старање. Идеја да сав споменички фонд пређе у надлежност Самоуправне интересне заједнице за културу - Жабљак, још није реализована.

Ова област захтијева темељну обраду и доношење ваљаног програма, мјере заштите и брзе интервенције, јер су поједини споменици временом знатно нарушени и запуштени. Затим, стручна, идејна и умјетничка оцјена, посебно споменика НОБ-а, још није цјеловито дата. Требало би сакупити сав критички приступ и мишљења квалификованих и стручних људи о овим питањима.

До данас нијесу уврштена у спомен-обиљежја, иако то по свом значају заслужују: Сињајевински сектор (гдје су од марта 1942. године, вођене борбе са непријатељем пуна три мјесеца), Борова гл'ва у Језерима (мјесто одржавања среске конференције СКОЈ-а на којој су поднијети реферати о војно-политичкој ситуацији у Земљи и свијету). У закључку ове Конференције постављен је задатак да се ради на најширем окупљању омладине на линији борбе против окупатора.

У обради ове проблематике има још доста личности и догађаја, који заслужују да се означе - третирају као спомен-обиљежја, било старије или новије прошлости. Негдје би се поставио камен „крајпуташ“, само знак да се вријеме продужи, уз мала материјална улагања, а негдје би то био и већи подухват.

Споменици од почетка XIX вијека знатно су боље очувани. Многи од њих су и реконструисани. Акцију обнове треба свакако наставити и хитно санирати поједине споменике (као нпр. Мост на Тари). У вези са овим споменицима било би свакако интересантно и значајно, и за нас, а поготово за будуће генерације, сакупити грађу о поводу и начину изградње сваког споменика, његовој функцији кроз историју, обнову и сл. Данас је то лакше урадити него што ће то бити сјутра.

Бројни споменици, спомен-обиљежја и спомен-бисте подигнути су у знак обиљежавања догађаја и личности из НОР-а. Од заборава треба сачувати и низ других значајних објеката и успомена на дјелу појединих личности из овог периода.

Општинске границе нијесу природне границе простора и живљења. Отуда, при истраживању и проучавању споменичког фонда треба водити рачуна о цјеловитости, најчешће географској и донекле историјској. Дур-

миторско подручје, које чине општине Жабљак, Шавник и Плужине, не би требало раздвајати ни у овом случају.

Заштити споменика културе у општинама треба пружити пуну подршку, не само кроз материјалну помоћ, него и осмишљеним акцијама у сарадњи са омладинским организацијама и школама. У том смислу предложено да се при обнови или истраживању неког споменика или локалитета обавезно донесе научно-стручни програм, гдје ће се назначити шта треба обиљежити (цркве, манастире, школе, старе куће, куће истакнутих личности, историјске догађаје старије и новије прошлости).

У свим општинским центрима требало би формирати секције истраживача по областима истраживања. Руковођење секцијом треба повјерити ентузијастима који би радио по унапријед урађеном програму, а под контролом и у сарадњи са научним радницима и институцијама које су радиле програм. На тај начин ојачала би сазнање да треба чувати споменике културе и природу и да сваки појединац у том погледу има обавезу.

ЛИТЕРАТУРА

- Историја Црне Горс*, Титоград, 1976.
 Светозар Томић, *Дробњак*, Београд, 1902.
 Ш.Бешлагич, *Стетци и њихова умјетност*, Сарајево, 1971.
 М. Поповић, *Некрополе дурмиторског краја*, Сарајево, 1973.

Анка Жугић

СОСТОЈАНИЕ КУЛТУРНИХ ПАМЯТНИКОВ В РЕГИОНЕ ЖАБЛЯК И ИХ ЗАЩИТА

Резюме

В регионе Жабляк переписали все культурные памятники для их защиты. Старейшие памятники - илирские тумулы в ущельи реки Тары.

В населении Преслице находится святилище бога Митра. Средневековыми памятниками являются 337 надгробий, при чём 37 украшенных. Между этими церквями находятся несколько происходящих из XIX столетия. Потом даётся перечень памятников и мемориальных разметок из народноосвободительной войны. Бюсты народных героев, революционеров и других заслужных граждан на территории этой общины защищены.